

K FENOMENOLOGICKÝM ZDROJOM SÚČASNEJ ZÁPADONEMECKEJ HERMENEUTIKY

JANA GAŠPARÍKOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

E. Husserla možno jednoznačne pokladať za zakladateľa fenomenológie, ktorá má doteraz v súčasnej buržoáznej filozofii, mnoho stúpcov. Jeho filozofický odkaz prekonal do súčasnosti skutočne protirečivú púť, mnohokrát prehodnocovanú, kritizovanú nielen jeho samotnými stúpcami, ale aj marxisticou filozofiou. Už jeho najväčší stúpenec, do ktorého Husserl vkladal najväčšie nádeje, M. Heidegger, sa ešte v priebehu života E. Husserla začal uberať vlastnou cestou a rozvíjať existencialistickú filozofiu. Samotného zakladateľa súčasnej hermeneutiky t. j. smeru, ktorý vypovedá o výskume dejín a tradícií a o reflexii tohto výskumu, H. G. Gadamera preto čakala neľahká úloha vyrovnáť sa s obidvomi týmito reprezentantmi nemeckého filozofického myslenia, ktorá sa odzrkadľovala aj v jeho spôsobe filozofického uvažovania; to znamená, že vplyvy oboch filozofov sú v jeho diele zrejmé, aj keď pretavené do svojskej podoby. Ešte na začiatku šesťdesiatych rokov sa v rámci súčasnej buržoáznej filozofie pokladala hermeneutika za eklektický smer s očividnými vplyvmi Husserla a Heideggera až neskôr, z hľadiska vývinu buržoázneho filozofického myslenia sa akceptovala jej základná charakteristika, ktorá jej bola od začiatku vlastná, t. j. že je samostatným filozofickým systémom, nárokujúcim si plnosť na univerzalitu vlastného riešenia filozofických problémov (od nárokov usústavníť metodologickú problematiku duchovied až po nové filozofické zdôvodnenie tradície hermeneutickej skúsenosti atď.).

Otázny sa stáva, nakoľko sa súčasná hermeneutika odklonila od fenomenologických ideálov E. Husserla a nakoľko bol tento odklon ovplyvnený dielom vyššie už spomenutého filozofa — existencialistu M. Heideggera. Citujúc dielo H. G. Gadamera môžeme vcelku uviesť, že dominantný vplyv naň mala filozofia M. Heideggera, sprostredkované cez ňu však pôsobil aj filozofický odkaz E. Husserla.

Sústredíme sa na istý parciálny vzťah k Husserlovi, ktorý vyplýva zo zúženej filozofickej problematiky diela H. G. Gadamera. Jednoznačne je nevyhnutné spomenúť zástoj E. Husserla pri rozpracúvaní problematiky horizontu. U Husserla znamená horizont vedomie reálneho východiska poznania, v ktorom sa v jednote nachádzajú významy poznané a nepoznané. Súvisí aj s jeho chápaním časového vedomia, t. j. jednoty časového vedomia v časovom vedomí. Vďaka nemu sa ohraničená intencionalita významov spája do kontinuity celku. Horizont neznamenať žiadnu prísnu hranicu, ale niečo, čo sa pohybuje s nami a vyzýva k ďalšiemu prenikaniu poznania. Zabezpečuje historicitu poznania a generatívny prúd významov vo vedomí. Gadamer ho použil pri rozpracúvaní a zdôvodnení hermeneutickej skúsenosti a problematiky dejín.

Túto problematiku horizontu rozvíjal Husserl vo viacerých svojich prácach. Naznačuje ju v prvom rade vo svojom diele *Logické skúmanie*, kde sa sústreďuje na zdôvodnenie poznania, ktoré sa musí odohrávať podľa neho v rámci čistej skúsenosti. Preto je podľa neho nevyhnutné vyčleniť sféru transcendentálnej skúsenosti a sformulovať na jej základe apriornú vedu, ktorá diktuje apriorné pravidlá skutočnému poznaniu. Veda, ktorá sa zaoberá touto trans-

cendentálnou subjektivitou, je absolútne subjektívnou vedou (nejde jej o reálne zážitky subjektu), ale ako apriorná veda skúma čisté možnosti skúsenosti. „Transcendentálna egológia sa nezaobera reálnymi aktami skúsenosti, lež apriórnymi podmienkami skúsenosti, vyvedenými zo samej podstaty, z idey skúsenosti poznania a vôbec ju nezaujíma existencia reálnych aktov skúsenosti“ (1, s. 95). Vlastné aktivity vedomia sú v centre našej pozornosti až vtedy, keď vyzátvorkujeme šamu tézu existencie sveta nášho vedomia, ktorá bola implicitne zahrnutá v počiatočnom fenomenologickom postoji (t. j. musí jej predchádzať však nevyhnutne metóda fenomenologickej redukcie a fenomenologickej epoché). Fenomenologické opisy vedomia privádzajú Husserla k zvláštnej sfére, ktorá sa dovtedy neskúmala. Ide o oblasť syntetických štruktúr, ktoré zjednocujú jednotlivé zážitky vedomia. Tieto syntetické štruktúry vedomia zahŕňujú vlastnú prácu vedomia nazývanú intencionálnosťou.

Intencionálnosť vlastná každému vedomiu sa neohraničuje aktuálnymi zážitkami. Každá aktuálnosť v sebe obsahuje zodpovedajúcu potencionálnosť. Tieto potencionálnosti nie sú iba možnosťami, intencionálne sú predznačené v príslušných aktuálnych zážitkoch. Ide o to, že každý aktuálny zážitok je predznamenaný určitou predchádzajúcou skúsenosťou, t. j. určitým horizontom. To, čo podľa Husserla subjektu nie je dané, neexistuje. Bytie mimo subjektu je závislé od subjektu, ktorý je mu daný vopred, a s ktorým sme už oboznámení ako niečo spoludané, čo je vytvorené vlastnou činnosťou vedomia. Toto spoludané vo vedomí je horizont, ktorý sa nemôže stať jasne daným. Len čo by sa na toto spoludané obrátilo vedomie s cieľom vytvoriť z neho jasne dané, zasa by toto spoludané obklopoval neznámy horizont. Preto samotnému fenomenologickému vedomiu je daná horizontovosť ako jeho základná kvalita.

Práve problematikou tohto horizontu sa stáva populárnym pre ďalších nasledovateľov filozofie života. Horizont nám je daný podľa Husserla vo vedomí práve prostredníctvom vedomia, vďačíme zaň aktivitám vedomia.

Heidegger prekonáva Husserlovu fenomenologickú skúsenosť pôvodnou skúsenosťou a fakticitou Da-sein, t. j. pôsúva fenomenologickú problematiku vedomia do roviny existenciálnej. Odhaliť toto bytie Dasein znamená odhaliť a opísať predlogické štruktúry vedomia.

Prvým predpokladom otvorenia sa Heideggerovho Dasein je situovanosť (Gestimmtheit, Befindlichkeit). Je existenciálom, ktorý odhaľuje predlogickú zameranosť bytia Dasein. Avšak táto situovanosť predchádza akejkolvek reflexii, čím sa odlišuje od obyčajnej onticky chápanej náladowosti. Neprejavuje sa v psychickej rovine, ale ako existenciálna štruktúra projektu s jej potencionálnosťou a možnosťami. V projektovanom charaktere týchto možností je vždy už Dasein zamerané (befindet), kde sa zároveň odhaľuje bytie vo vzťahu k jeho „praktickým“ možnostiam. Veci okolitého sveta vníma človek ako nástroje, s ktorými zaobchádza. Ide o príručné a dispozičné bytie (Zuhandensein a Vorhandensein). Teoretické objasnenie vecí je možné až na základe tohto emocionálno-vôľovo-praktického chápania. Bez tohto ontologicky určeného chápania by sa totiž nemohlo rozvinúť vedecké poznanie.

Práve v tomto ontologickom ako apriornom zdôvodnení poznania je sústredené nové existenciálne chápanie poznania. Ľudské Dasein predchádza nášmu poznaniu. Je pred poznaním, pred vedením, ale nie ako ľubovoľné bytie, ale ako bytie bytosti, ktorá chápe bytie a cez chápanie vlastného bytia aj iné veci a bytosti. Toto bytie vo svete znamená vlastne istú horizontovosť, ktorá

sa však na rozdiel od husserlovskej nepohybuje v rovine transcendentálnej subjektivity, ale existenciálneho Dasein.

Pri hermeneutickom Gadamerovom poznaní môžeme hovoriť o určitom horizonte poznania, ktorý je nám daný a blízky, ktorý však hlbšie a presnejšie nepoznáme. Tento horizont poznania je nám daný v reči. My sami sme súčasťou tohto horizontu (tejto totality) a zároveň sa usilujeme tento horizont spoznať. Výklad východiska skutočného poznania má podľa hermeneutikov kruhový povahu. Pochopenie východiska tohto poznania, ktoré chceme dosiahnuť na základe jeho výkladu, už predpokladá, že ho chápeme. Tento kruh opisuje chápanie, ktoré je nám dané vopred v podobe predchádzania, predmienenia a predsúdu, ako to nazýva Gadamer. Gadamer sa usiluje vo funkcii skúsenosti vidieť určitý predchádzajúci druh kontextu, vo sfére ktorého sa stáva vôbec možnou poznávajúca činnosť človeka.

Tento gadamerovský horizont sa musí nevyhnutne akceptovať a až na jeho základe sa môže hovoriť o skutočnom chápaní. Toto chápanie sa realizuje prostredníctvom hermeneutického kruhu, v rámci ktorého sa spresňuje jeho význam, t. j. od predsudku sa prechádza k jeho úplnému pochopeniu. „Predsudok (Vorurteil) je ten úsudok, ktorý sa vypovedá pred konečnou previerkou všetkých momentov. V priebehu správneho myslenia je predsudok nositeľom správneho predbežného rozhodnutia. (Vorentscheidung), pokiaľ sa nedospeje ku konečnému riešeniu... Preto teda predsudok neznamena nep správny úsudok, ale v jeho pojme je vyjadrené, že môže byť hodnotený kladne aj záporne“ (2, s. 255).

Dôležitým sa však v súčasnej hermeneutike stáva časový (historický) moment a dialektický charakter samotného procesu chápania. Prístup k chápaniu sa podľa Gadamera zahŕňa v dialektike jazyka. Táto dialektika sa prejavuje v dialógu, ktorý sa vedie v rámci chápania (hermeneutického kruhu medzi účastníkom dialógu, t. j. príjemcom horizontu a samotným horizontom, ktorý je nevyhnutné pochopiť). Univerzalita Gadamerovho chápania problému horizontu spočíva v tom, že tento horizont sa vzťahuje na celú hermeneutickú skúsenosť prezentovanú jazykom, nielen aktami vedomia, ako je to v prípade Husserla. Každý fakt je nám daný ako interpretovaný, ako sa prezentuje v jazyku.

Jazyk však nemožno chápať iba v jeho základnej komunikatívnej polohe ako nositeľa informácií, ale ako médium, v ktorom je akumulovaná historická skúsenosť ľudstva. Prezentuje v najkonzistentnejšej podobe skúsenosti rôznych generácií, (tradície), ktoré ho v priebehu jeho existencie formulovali, preto horizont tradície (jazyka) nemožno ignorovať, práve naopak, je nevyhnutné ho akceptovať a bližšie poznať. Jeho skutočný význam a rozmer sa však tematizuje až pri jeho chápaní, ktoré nastáva až v priebehu vyššie zmieneného dialógu.

* * *

Tento špecifický vplyv Husserla na Heideggera a prostredníctvom neho na Gadamera odzrkadľuje v určitej špecifickej rovine problematiku, ktorá sa v rámci Gadamerovej filozofie dostáva do ešte hlbšej roviny iracionalizmu a neokonzervativizmu. Okrem tohto problému by sme v rovine sledovania problémov komparácie fenomenológie a hermeneutickej filozofie našli množstvo diferencí a zhôd (napr. rozdiel medzi fenomenologickou a hermeneutickou metódou,

ako ju prednáva sovietsky filozof Kulej). Dôležité je však uvedomiť si miesto E. Husserla v súčasnej buržoáznej filozofii a jeho sprostredkovaný vplyv na Gadamera a zároveň vzťah, aký k nemu zaujala marxistická filozofia.

LITERATÚRA

1. BEGIAŠVILI, A. F.: Východiská poznania u Russella a Husserla. Bratislava 1973.
2. GADAMER, H. G.: Wahrheit und Methode. Tübingen 1960.